

Nizami Gəncəvinin “İskəndərnamə”si: Azərbaycan ədəbiyyatının Şərəfnaməsi

İsa Həbibbəyli

AMEA-nın vitse-prezidenti, akademik

Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun baş direktoru. Azərbaycan.

E-mail: isa.habibbeyli@science.az

Annotasiya. Böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin “Sirlər xəzinəsi”ndən başlanan ağıl, humanizm, ədalət çağırışları özünün ali məqsədinə çatmaq yollarında böyük məsafə qət etmişdir. Bu baxımdan “İskəndərnamə” əsəri dahi şairin yaradıcılıq ideallarının möhtəşəm yekunu, ictimai və bədii cəhətdən ümumiləşdirilmiş parlaq nəticəsidir. Bu əsərlə Nizami antik yunan elm və mədəniyyət ənənələrini yenidən dirçəldərək, ədalət və insanlıq mövsuzusunu Azərbaycan təfəkkürü, ölkə gerçəklikləri ilə uzlaşdırmış, geniş miqyasda ədəbi mühitə və bədii əsərə gətirmişdir. Bu əsərdə şair bütün ömrü boyu onu narahat edən və düşündürən problemləri bir yerə cəmləmiş, bizim qarşımızda əsl alim və mütəfəkkir kimi çıxış etmişdir.

O, istinad etdiyi elmi və ədəbi əsərlərdən heç birini təkrar etməyərək, “Leyli və Məcnun”da olduğu kimi, məlum motivləri fərqli bir məcraya doğru yönəltməklə, yeni bir ideya-məzmunu meydana qoymuşdur. Nizami Gəncəvi “İskəndərnamə” epopeyası ilə təkcə Azərbaycan ədəbiyyatını deyil, geniş mənada Şərq ədəbiyyatını mədhiyyəçilikdən, şahnaməçilikdən və salnaməçilikdən xilas etmişdir.

Açar sözlər: Nizami Gəncəvi, “İskəndərnamə”, qüdrətli sərkərdə, Makedoniyalı İskəndər, ideal cəmiyyət, Azərbaycan intibah ədəbiyyatı

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 11.11.2021; qəbul edilib – 18.11.2021

Nizami Ganjavi’s “Iskandarnaməh”: Honor of the Azerbaijani literature

İsa Həbibbəyli

Academician, vice-president of ANAS

General Director of Institute of Literature named after Nizami Ganjavi. Azerbaijan.

E-mail: isa.habibbeyli@science.az

Abstract. The call for intelligence, humanism and justice, that began with the “Treasury of Mysteries” of the great Azerbaijani poet Nizami Ganjavi, have maden inroads in realizing its greatest aim. From this perspective, “Iskandarnaməh” is a magnificent and socially and artistically generalized consequence of the genius poet’s creative ideas. Nizami revived the ancient Greek science and culture with this work, and brought it into large-scale literary milieu and artistic work by harmonizing the topic of justice and humanity with Azerbaijani thinking and reality. In this work, the poet encapsulated the issues that worried him and made him think throughout his life, and acted as a true scientist and thinker before us.

He did not replicate any of the scientific or literary works he cited, and as in “Leyli and Majnun”, he created a new idea-content from the certain motives in a different direction. Nizami Ganjavi with his epopee “Iskandarnaməh” preserved not just Azerbaijani literature, but also Eastern literature from the panegric, shahnameh, and chronicle.

Keywords: Nizami Ganjavi, “İskandarnamə”, mighty warrior, Alexander the Great, ideal society, Azerbaijani renaissance literature

Article history: received – 11.11.2021; accepted – 18.11.2021

Giriş / Introduction

Böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi ölməz “Xəmsə”sinin hər pilləsini həyat və sənət nərdivanı kimi qalxaraq, görkəmli mütəfəkkir səviyyəsinə yüksəlmişdir. Dahi şairin lirikası onun zəngin poeziyasının romantik qanadları funksiyasını həyata keçirir. “Sirlər xəzinəsi” poeması ictimai mahiyyətinə görə Nizami Gəncəvinin dərin hikmət xəzinəsidir. “Sirlər xəzinəsi” poeması həm də şairin proqram əsəridir. Nizami Gəncəvi bütün yaradıcılığı boyu “Sirlər xəzinəsi”ndə qaldırdığı problemləri müxtəlif həyat hadisələri, cəlbədicə süjetlər və bir-birindən fərqli obrazlar vasitəsilə canlandırmaqla yeni əsərlər yaratmışdır. “Sirlər xəzinəsi” eyni zamanda həm də mükəmməl sənət xəzinəsidir. Epik cizgiləri olan süjetli lirikadan “Sirlər xəzinəsi” mənzum hekayətlərinə keçid Nizaminin yaradıcılığında sənətkarlıq baxımından yeni üfqlər açmışdır. Bütün bunlara görə əslində Nizami Gəncəvinin ömür və sənət dünyası bədii yaradıcılıq aləminin bitib-tükənməz sirlər xəzinəsinə doğru aparıcı tale yolunun möhtəşəm hekayətidir. “Xosrov və Şirin” poemasında eşqin və ağılın hakimiyyətinin mümkünlüyünü sınaqdan çı-

xarmış Nizami Gəncəvi insanlığın, ədalətin, mənəvi aləmin, idrakın fəth edilməsini taxt-tacı saxlamağın çətin və zəruri şərti olması qənaətinə gəlmişdir. “Leyli və Məcnun” poemasında Nizami Gəncəvinin özü də, qəhrəmanları da dərin və ibrətamiz eşq macərası yaşamış, mənəvi təkamülün, ağılın, kamilliyin və sədaqətin əbədiyyətini göz önünə gətirmişlər. Bundan başqa, sənətkarlıq baxımından “Xosrov və Şirin” epik poema, “Leyli və Məcnun” isə mənzum eşq dastanı kimi də Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin nadir hadisələridir.

Dahi şair “Yeddi gözəl” poemasında bir daha eşqin, mənəviyyat dünyasının, ağılın, insanlığın, ədalətin qazanılmasının zərurətini fərqli hadisələrin fonunda təqdim etmişdir. Bəhram şahın dünyanın yeddi iqlimindən gətirilmiş yeddi gözəllə cazibədar söhbətləri sadəcə eşq macərası olmayıb, təsirli şəkildə ifadə olunmuş insanlıq və mənəviyyat dərsləridir. Beləliklə, Nizami Gəncəvinin “Sirlər xəzinəsi”ndən başlanan ağıl, humanizm, ədalət çağırışları özünün əsl ali məqsədinə çatmaq yollarında böyük məsafə qət etmişdir.

Əsas hissə / Main Part

Bu mənada “İskəndərnamə” əsəri Nizami Gəncəvinin yaradıcılıq ideallarının möhtəşəm yekunu, ictimai və bədii cəhətdən böyük məharətlə ümumiləşdirilmiş parlaq nəticəsidir. Nizami Gəncəvinin 1197-1203-cü illərdə yazılmış “İskəndərnamə” poeması böyük sənətkarın zəngin və çoxcəhətli yaradıcılığının zirvəsində dayanır. Bu əsərlə Nizami antik yunan elm və mədəniyyəti ənənələrini yenidən dirçəldərək, ədalət və insanlıq mövzunu Azərbaycan təfəkkürü, ölkə gerçəklikləri ilə uzlaşdıraraq, geniş miqyasda ədəbi mühitə və bədii əsərə gətirmişdir. Haqlı olaraq deyildiyi kimi, “Nizami Gəncəvi burada (“İskəndərnamə”də – *İ.H.*) bizim

qarşımızda əsl alim və mütəfəkkir kimi çıxış edir. Bu əsərdə o, bütün ömrü boyu onu narahat edən və düşündürən problemləri bir yerə cəmləşdirmişdir. Ona görə də bu poema ağılın bütün qeyri-adi genişliyi və onun böyük ürəyini həmişə yandıran insana alovlu məhəbbəti ilə Nizaminin həqiqi baxışlarını dərk etmək üçün daha çox və əvəzsiz material verir” [5, s.122].

Dahi şair “İskəndərnamə” poemasını yazmaq üçün ədəbi-tarixi mənbələri diqqətlə öyrənmiş, bu böyük şəxsiyyət haqqında pərakəndə halda səpələnmiş məlumatları yaradıcı şəkildə təhlildən keçirərək, mövzunu öz məqsədinə doğru istiqamətləndirmişdir. O, istinad etdiyi

elmi və ədəbi əsərlərdən heç birini təkrar etmə-yərək, “Leyli və Məcnun”da olduğu kimi, mə-lum motivləri fərqli bir məcraya doğru yönlən-dirməklə yeni bir ideya-məzmunu meydana qoymuşdur.

*Hər köhnə nüsxədən əsas alaraq,
Onu öz şeirimlə bəzədim ancaq.
Ən qədim tarixi əsərlərdən mən,
Yəhudi, nəsrani, pəhləvilərdən
Ən incə sözləri əlimə saldım,
Qabığı ataraq, məczini aldım.*

Nizami Gəncəvi öz əsərində hətta İskəndərin həyatı haqqındakı yanlışlıqları da aradan qaldır-mışdır. O, İskəndərin guya İran hökmdarı Dara-nın oğlu olmasına dair ədəbi-tarixi mənbələrdə yayılmış uydurma görüşləri bir kənara qoymuş və onun Yunan hökmdarı Feyləqusun (Filipin) oğlu olduğunu qəti şəkildə göstərmişdir:

*Azərpərəst dehqan başqa cür rəvayət edir,
Onun nəslini Daraya bağlayır.
Mən elə ki, tarixləri müqayisə etdim,
Həm də izzədsünas kişinin əsərinə nəzər saldım.
Həm onlarda, həm də bunda doğru söz yoxdur.
Uydurma sözlərin dürüstü yoxdur.
Hər diyarın rəvayətindən düz olanı ancaq
budur,
Ki, şəhriyar Feyləqusdan törəmişdir. [4, s.67]*

Nizami Gəncəvi dünya fəthi Makedoniyalı İskəndər surətini özünün humanizm və ədalət ideyalarına uyğun şəkildə mükəmməl şəxsiyyət olaraq yaratmışdır. Bununla belə, şair İskəndə-rin həyatı və yürüşləri haqqında müxtəlif mənbələrdəki məlumatları da diqqətlə izləmişdir. Nizami İskəndəri ilk növbədə döyüş zamanı əl-verişli mövqe seçmək, fəvqəladə cəsarət göstər-mək, ordunu ruhlandırmaq və inandırmaq bacarıqlarına malik olan sərkərdə kimi təqdim et-mişdir. Onun təsvirlərində və təqdimatında İs-kəndər həm də ayrı-ayrı ölkələrlə sülh danışıqları aparan müdrik siyasətçi, hər yerdə ədalət carçısı olan hökmdar və kamil şəxsiyyət kimi tərənnüm olunmuşdur. Şair eyni zamanda İs-kəndərin qüdrətli sərkərdədən böyük şəxsiyyətə doğru keçdiyi təkamül proseslərini də bütün tə-biiliyi ilə təsvir etmişdir.

Möhtəşəm epopeya olan “İskəndərnamə” Azərbaycan ədəbiyyatında həm də ilk dilogiya kimi diqqəti cəlb edir. Əsərin birinci hissəsi olan “Şərəfnamə”də Makedoniyalı İskəndərin hərbi yürüşlərinin fonunda Nizami Gəncəvinin ədalətli hökmdar və ideal cəmiyyət axtarışlarına dair görüşləri öz əksini tapmışdır.

İskəndərin öz ölkəsini deyil, bütün xalqları və ölkələri də xoşbəxtliyə, firavanlığa çatdır-maq üçün etdiyi yürüşlər, məharətlə apardığı savaş səhnələri, fəth etdiyi ölkələrdə qurduğu ədalətli həyat tərzini tarixdə yaşamış böyük fəth-in tərcümeyi-halından çox Nizami Gəncəvinin ideallarının təəcəssümüdür. Bu mənada İskəndər obrazı rezenyor surət olub. Nizami Gəncəvinin əsərlərində, o cümlədən “İskəndərnamə”də meydana qoyduğu ideyaların qüdrətli daşıyıcı-sıdır. “Şərəfnamə” Makedoniyalı İskəndərin Avropadan Asiya qitəsinə qədərki hərbi yürüş-ləri ilə qazandığı şərəfli zəfərlərin təntənəsi fo-nunda Nizami Gəncəvinin ədalətli hökmdar və ideal cəmiyyət haqqındakı fikirlərini, qənaətlərini və baxışlarını ifadə edir.

“İqbalnamə” hissəsində isə şair mütəfəkkir baxışlara malik dövlət xadimi olan İskəndərdən söz açmışdır. Nizami Gəncəvi “İqbalnamə”də dövlətin idarə olunmasında ağılın, elm amilinin və müdrikliyin rolunu ön mövqeyə çəkmişdir. Əsərdə Makedoniyalı İskəndərin dövrünün gör-kəmli alimləri olan Aristotel, Platon, Hermes, Bəlinas, Sokrat, Fales, Forfiryusla söhbətlərinin və məsləhətləşmələrinin təsviri Nizami Gəncəvi-nin ideal cəmiyyətin formalaşmasında elmin, müdriklik və kamilliyin əhəmiyyətini təsdiq et-məyə imkan yaradan fikirlər irəli sürməsinə zə-min hazırlayır.

Təqdim etdiyi elm xadimlərindən hər birinin fikirlərinə hörmətlə yanaşan Nizami Gəncəvi onların baxışlarından özünün mənəvi təmizlən-mə, ədalətli idarəetmə və ideal cəmiyyət haq-qındakı görüşlərini diqqət mərkəzinə çəkmək üçün bacarıqla istifadə etmişdir. Bununla belə, Nizami antik dövrün görkəmli elm xadimi Aris-totelin ideyalarına, onun universal elmi düşün-cəyə və uzaqgörənliyə malik olmasına xüsusi rəğbət bəsləmişdir. “İskəndərnamə” poeması-nı da Aristotel Nizami Gəncəvinin təsəvvüründəki ideal müdrik şəxsiyyət modelinin bədiiləşdiril-miş obrazıdır. Fikrimizcə, çoxcəhətli dərin bi-

liklərə malik olmasına, geniş dünyagörüşünə, müdrik fikirlərinə və uzaqgörənliyinə görə Nizami Gəncəvi də Azərbaycanın Aristotelidir.

Qədim yunan elmi və mədəniyyətini yenidən dirçəltməklə qələmə aldığı “İskəndərnamə” poeması ilə Nizami Gəncəvi Azərbaycan ədəbiyyatına fəlsəfi dərinlik və bəşəri məzmun gətirmişdir. Bu yolla o, mənsub olduğu xalqın, Şərqlin və geniş mənada insanlığın həyatında humanizmə və ədalətə, elmə, ağıla və idraka əsaslanmaqla yeni bir inkişaf mərhələsi yaratmağın mümkünlüyünə inam oyatmışdır. Qədim dövr və Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatında, bəlkə də geniş mənada Şərq xalqları ədəbiyyatında Nizami Gəncəvi qədər elmi bilikləri təşviq edən, cəmiyyətin inkişafında və insanın mənəvi təkamülündə elmin roluna yüksək qiymət verən ikinci bir sənətkar göstərmək çətindir. Mütəfəkkir şairin canlandırmaq istədiyi mənəvi oyanış, humanizm və kamillik ideyaları nəticə etibarilə yaşadığı cəmiyyətin ictimai-mədəni tərəqqisinə və hərtərəfli inkişafına ünvanlanmışdır. Bu uzaqgörən ideyalar öz növbəsində Azərbaycanda və Şərq aləmində intibah mədəniyyətinin formalaşdırmasına və inkişaf etdirilməsinə təkan vermişdir. Bütün yaradıcılığı boyu izlədiyi və davam etdirdiyi həmin ideyalar “İskəndərnamə” poemasında genişliyi reallıqları ilə birlikdə əks etdirilmişdir. Bu mənada “İskəndərnamə” Azərbaycan intibah ədəbiyyatının nizamnaməsidir. Nizami Gəncəvi Şərq Renessansının əsas yaradıcılarından biri, Azərbaycan intibah ədəbiyyatının banisidir.

Həm “Şərəfnamə”də və həm də “İqbalnamə”də Makedoniyalı İskəndərin obrazının əsas yer tutması bu hissələri bir-biri ilə üzvi surətdə bağlı olan tam, bütöv bir bədii əsərə çevirir. “İskəndərnamə” tam olaraq makedoniyalı fəth İskəndərin mənzum dastanıdır. Adında ifadə edildiyi kimi, “İskəndərnamə” dünya fəthi kimi qəbul olunmuş Makedoniyalı İskəndərin epopeyasıdır. Nizami Gəncəvi bu əsərlə Makedoniyalı İskəndərin Qərbdən başlanan həyat və mübarizə yolunun, Şərq ölkələrinə: Qafqaza, İrana və Hindistana qədər davam edən hərbi yürüşlərinin möhtəşəm epopeyasını yaratmışdır.

Dahi şair İskəndəri ilk növbədə elmə və hər bə əsaslanan Qərb hakimiyyət modelinin timsalı kimi təqdim etmişdir. Lakin Nizami Gəncəvi-

nin təqdimatında Şərq ölkələrinə hərbi yürüşləri zamanı rast gəldiyi insanların yüksək mənəviyyatı və müdrikliyi ona dərinlən təsir edərək, İskəndərin kamil şəxsiyyət və ədalətli hökmdar obrazını tamamlamışdır. Bu baxımdan Azərbaycan hökmdarı Nüşabə ilə İskəndərin ibrətamiz görüşünün təsviri Nizami Gəncəvinin bədii kəşfi sayılmağa layiqdir. Müdriklik mücəssməsi kimi Şərq hökmdar tipini təcəssüm etdirən Nüşabə ilə İskəndərin dialoqu hər bə, gücə əsaslanan hakimiyyətlə mənəviyyətin vəhdətinin qüdrətli hökmdarın ideal insana çevrilməsindəki rolunu əyani şəkildə təcəssüm etdirir. Azərbaycan qadın hökmdarı Nüşabənin elçi sifətində gəlmiş İskəndərlə görüşü zamanı Azərbaycan qonaqpərvərliyinin nümunəsi kimi süfrəyə hər cür yeməklər düzdürməklə yanaşı, həm də şahənşahın qarşısına qiymətli daş-qaşla dolu bir neçə xonça da qoydurması düşünülmüş və ibrətamiz bir hadisədir. Və Azərbaycan hökmdarının Makedoniyalı İskəndərə xonça əhvalatı ilə əlaqədar verdiyi aşağıdakı şərh həm də hakimiyyətin mahiyyətini izah etmək baxımından Nizami Gəncəvi baxışlarının ümumiləşmiş yekunudur:

Nüşabə gülərək söylədi şaha:

– Daşın ki, boğaza yolu yox daha,

Faydasız, yaramaz belə daş üçün

Bu qədər vuruşmaq, çarpışmaq nəçin?

İndi ki, yeməyə yaramaz bu daş,

Dünyada onunla ucalarmı baş?

Dəyərsiz bir daş ki, olmayır yemək,

Onunçün bu qədər zəhmət nə gərək?

Yollardan daşları atmaq lazımkən,

Daşı daş üstünə qoyursan nədən?

Bu daşdan doyunca hər kəs ki, aldı,

Yemədi, daş yenə yerində qaldı... [3, s.217]

Azərbaycan hökmdarı Nüşabə Nizami Gəncəvinin təqdimatında ağıla və müdrikliyə əsaslanan dövlət hakimiyyətinin təcəssümü kimi təsvir olunur. Nizami Gəncəvi eyni zamanda Makedoniyalı İskəndərin də fəaliyyətində elm və ağıl faktorunun özünəməxsus mühüm yer tutduğunu diqqətə çatdırmışdır. Beləliklə, Nizami Gəncəvi “İskəndərnamə” poemasında ideal cəmiyyət və ədalətli hökmdar üçün hərbi və iqtisadi güclə ağıl və müdrikliyin vəhdəti modelini irəli sürmüş və qənaətlərini zəngin həyat ha-

disələri vasitəsilə əsaslandırılmışdır.

Məlum olduğu kimi, Nizami Gəncəvinin yaradıcılığında Azərbaycan mövzusunun özünəməxsus yeri vardır. Nizaminin şeirləri və “Xəmsə”si türk ruhunun, Azərbaycanlı düşüncəsinin bədii ifadəsidir. O, əsərlərinin mövzunu azərbaycanlı kimi düşünüb, fars dilində qələmə almışdır. “İskəndərnamə” poemasında da Qərb həyatı ilə bağlı olan mövzu böyük məharətlə Azərbaycan gerçəklikləri ilə əlaqələndirilmişdir. İskəndər-Nüşabə münasibətlərində Azərbaycan-Şərq müdrikliyi məsələsini diqqət mərkəzinə çəkən Nizami Gəncəvi, eyni zamanda, “İskəndərnamə” poemasında dogma vətəninin təbii gözəlliklərini də ilhamla tərənnüm etmişdir. Əsərdə Bərdənin tərifinə həsr olunmuş poetik parçada şairin Vətən sevgisi qabarıq şəkildə ifadə olunmuşdur. Nizami Gəncəvi Bərdənin timsalında bütövlükdə Azərbaycan təbiətinin nadir gözəlliklərini vəsf etmişdir. Bu mənada “Bərdənin tərfi” şeirini ümumiləşdirilmiş şəkildə “Azərbaycanın tərfi” də adlandırmaq olar. Yaxud da şeirdəki “Bərdə nə gözəldir” sözlərini “Ölkəm nə gözəldir” sözləri ilə əvəz etsək, ifadə olunan məna və mətləb dəyişməz olaraq qalar. “Bərdənin tərfi” Nizami Gəncəvinin poetik Azərbaycanıdır:

*Bərdə nə gözəldir, necə qəşəngdir,
Yazı da, qışı da güldür, çiçəkdir.
İyulda dağlara lalələr səpər,
Qışını baharın nəsimi öpər.
O yaşıl meşəsi cənnətə bənzər,
Şən atəklərinə bağlanmış kövsər,
Söyüdlük çöllərə vermişdir zinət,
Ağ bağı elə bil həqiqi cənnət.
Qırqovul yuvası hər sərv ağacı,
Oxuyur kəkləyi, ötür turacı.
Səssizlik içində dincəlir gülşən,
Torpağı silinmiş qayğı, kədərdən.
Reyhan yaşıldır illər uzununu,
Hər çeşid naz-nemət bürümüş onu.
Yem üçün quş gələr bu gözəl yurda
İstəsən quş südü taparsan burda.
Torpağı yoğrulmuş qızıl suyundan,
Elə bil hər yanda bitmiş zəfəran.
O yaşıl yerləri dolaşib gəzsən,
Şənlikdən başqa bir xəyal görməzsən.*

[2, s.201-202]

Nəhayət, “İskəndərnamə” poemasında təqdim etdiyi “Xoşbəxtlər ölkəsi” böyük mütəfəkkir şairin ideal cəmiyyət axtarırları sahəsində gəlib çatdığı ən uca zirvədir. Bu utopik ölkədə həyat və cəmiyyət məsələlərinin bərabərlik üzərində qurulmasının təsviri, orada insanların bütün haqlarının və azadlıqlarının təmin olunduğunun göstərilməsi Nizami Gəncəvinin arzu etdiyi ideal cəmiyyət haqqındakı xəyali təsəvvürlərinin ümumiləşdirilmiş nəticəsidir. Akademik Məmməd Cəfər Cəfərovun haqlı olaraq yazdığı kimi, “Bərabərlik şəhəri”nin (“Xoşbəxtlik ölkəsi”nin – İ.H.) təsvirinə şairin ömrünün axırlarında gəldiyi bir fikir kimi deyil, ona qədər cəmiyyət quruluşu haqqındakı utopik fikirlərinin yekunu, həm də büllurlaşmış yekunu kimi baxmaq lazımdır” [1, s.110].

Nizami Gəncəvi “İskəndərnamə” poemasında “Xoşbəxtlər ölkəsi” adı ilə təqdim etdiyi utopik dövlətçilik modeli ilə nəinki özünün sələflərini və müasirlərini, hətta özündən sonra gələn görkəmli Avropa Renessansı mütəfəkkirlərini də qabaqlamış və ötüb keçmişdir.

Nizami Gəncəvinin “İskəndərnamə” əsəri janr baxımından epopeyadır. Əsərin həcmi genişliyi, böyük bir epoxanın hadisələrini və tarixi şəxsiyyətlərini əks etdirməsi, irəli sürülən ideyaların möhtəşəmliyi “İskəndərnamə”ni epopeya adlandırmaq üçün tam əsas verir. Beləliklə, “İskəndərnamə” – Azərbaycan ədəbiyyatında şeirlə yazılmış birinci mənzum tarixi epopeya kimi də mühüm əhəmiyyətə malikdir.

“İskəndərnamə”, fəth Makedoniyalı İskəndər ilə insan və şəxsiyyət İskəndəri vəhdətdə təqdim edən möhtəşəm epopeyadır.

“İskəndərnamə” – Azərbaycan ədəbiyyatında hökmdarın ağıl və mənafeqçiliyini ön mövqeyə çəkən, qılıncla qələmin vəhdətinin qüdrətini isbat edən yeni tipli şahnamədir.

“İskəndərnamə” – Azərbaycan ədəbiyyatının Platon Akademiyasıdır. “Şərəfnamə” – Azərbaycan ədəbiyyatının Sokrat müdrikliyi, “İqbalnamə” isə ədəbiyyatımızın Aristotel dərinliyidir. Nizami Gəncəvi “İskəndərnamə”də antik dövrün yunan alimləri ilə bərabər, digər Qərb və Şərq alimlərinin də obrazlarını yaratmaqla və onların ideyalarından istifadə etməklə, hətta Platon Akademiyasının da sədlərini aşmışdır.

Nizami Gəncəvinin təsvir etdiyi, obrazlarını yaratdığı yeddi müdrik alim antik yunan elmi mühitindəki müdriklik modelinin təcəssümü olsa da, ilk dəfə olaraq Qərb və Şərq elmi fikrinin nümayəndələrinin müştərək iştirakı ilə ədəbiyyatda formalaşdırılmış fərqli bir Alimlər Məclisidir. “İskəndərnamə”də Ərəstü, Əflatun, Valis, Bəlinas, Sokrat, Fərfuryus və Hürmüzlə birlikdə “Nizaminin dedikləri”nin də bərabər səviyyədə yer alması dahi şairin cəmiyyətin yeni inkişafı üçün daha geniş imkanlara malik Nizami

Gəncəvi Məclisi təklif etdiyini göstərir. Buna əlavə olaraq “İqbalnamə”də yeddi müdrikə və Nizami Gəncəvi ilə birlikdə fateh İskəndərin deyil, peyğəmbərlik mərtəbəsinə yüksəlmiş müdrik İskəndərin də hadisə və proseslərə müdaxilə etməsi və müzakirə edilən dünya hadisələrinin miqyasına görə, Nizami Gəncəvi Məclisin mahiyyət etibarilə bəşəriyyətin ehtiyac duyduğu Ümumdünya Məsləhət Məclisi və ya Bəşəriyyət Elmi Şura funksiyalarını həyata keçirdiyini nümayiş etdirir.

Nəticə / Conclusion

Nizami Gəncəvi “İskəndərnamə” epopeyası ilə təkcə Azərbaycan ədəbiyyatını yox, geniş mənada Şərq ədəbiyyatını mədhiyyəçilikdən, şahnaməçilikdən və salnaməçilikdən xilas etmişdir.

“İskəndərnamə” poemasının “Şərəfnamə” hissəsini Abdulla Şaiq 1940-ci ildə orijinaldan Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir. Əsərin “İqbalnamə” hissəsi də eyni ildə Mikayıl Rzaquluzadənin tərcüməsində orijinalın ruhuna uyğun şəkildə Azərbaycan auditoriyasına çatdırılmışdır. Bundan sonra isə “İskəndərnamə” Xalq şairi Xəlil Rza Ulutürk tərəfindən yenidən Azərbaycan dilinə poetik tərcümə olunmuşdur.

Nizami Gəncəvi yaradıcılığı, mövzusu və ideyaları etibarilə bütün dövrlər və zamanlar üçün aktual və əhəmiyyətli səslənən böyük söz və hikmət xəzinəsidir.

“İskəndərnamə” – Nizami Gəncəvinin qəhrəmanlıq və müdriklik dastanı, Azərbaycan

ədəbiyyatının Şərəfnaməsidir.

“İskəndərnamə” – təkcə Nizami Gəncəviyə yox, bütövlükdə Azərbaycan ədəbiyyatına şərəf gətirən möhtəşəm sənət abidəsidir.

Makedoniyalı İskəndər haqqında dünya ədəbiyyatında çox əsərlər yazılsa da, dünyanın ən mükəmməl “İskəndərnamə”sini Nizami Gəncəvi yaratmışdır.

Dünya şöhrətli Makedoniyalı İskəndər Nizami Gəncəvinin “İskəndərnamə”si ilə tarixdə və ədəbiyyatda əbədiləşdirilmişdir.

Nizami Gəncəvi Azərbaycan ədəbiyyatının Makedoniyalı İskəndəridir. Makedoniyalı İskəndər qılınca, Nizami Gəncəvi isə qələmi ilə dünyanı fəth etmişdir.

Böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin idealları və onun adı ilə bağlı olan sənət ənənələri yaşayır və dünya ədəbi-ictimai fikrini daim irəli aparmağa, sülhə, humanizmə və ədalətə qovuşdurmağa xidmət edir.

Ədəbiyyat / References

1. Məmməd Cəfər Cəfərov. Nizaminin fikir dünyası. Bakı: “Elm”, 1979.
2. Nizami Gəncəvi. İskəndərnamə (Şərəfnamə). Bakı: “Lider”, 2004.
3. Nizami Gəncəvi. İskəndərnamə. Bakı, 1984.
4. Nizami Gəncəvi. İskəndərnamə: Şərəfnamə (filoloji tərcümə, izahlar və qeydlər professor Qəzənfər Əliyevindir). Bakı: “Elm”, 1983.
5. Yevgeni Bertels. Böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi. Bakı: “AzFAN”, 1940.

«Искендернаме» Низами Гянджеви – Славная летопись азербайджанской литературы

Иса Габиббейли

Академик, вице-президент НАНА.

Главный директор Института литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: isa.habibbeyli@science.az

Резюме. Призывы к разуму, гуманизму, справедливости, звучащие в «Сокровищнице тайн» азербайджанского поэта Низами Гянджеви, были трудным длительным путём его самого к достижению возвышенной цели. Произведение «Искендернаме» в творчестве великого поэта явилось блестящим итогом с точки зрения достижения всеобщих великих общественных и художественных идеалов. Этим произведением Низами Гянджеви возродил традиции античной греческой культуры и науки, соединив с азербайджанским мышлением и реалиями страны в широком масштабе литературной среды и в художественных произведениях тему справедливости и гуманизма. Поэт, соединив проблемы, волновавшие его в течение всей жизни, выступает перед нами как истинный учёный и мыслитель. Не повторяя произведений, к которым он обращался в процессе своего творчества, он использовал уже известные мотивы в новом воплощении, как, например, в «Лейли и Меджнуне» своим новым идейно-тематическим содержанием. В эпосе «Искендернаме» Низами Гянджеви отошёл от существующего не только в азербайджанской, но в широком смысле всей литературе Востока летописного восхваления, прославления шахов.

Ключевые слова: Низами Гянджеви, «Искендернаме», отважный полководец, Искендер Македонский, идеальное общество, литература азербайджанского возрождения